

К.В. Довбня

Університет „Східний світ”, (Київ)

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ІНДІЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ
ПЕРЕКЛАДІВ РІГВЕДИ: ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД СТЕРЕОТИПІВ
У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СХОДОЗНАВЦІВ В УКРАЇНІ**

“Раніше батьки наші, святі мужі,
очистивши свій дух, суворо дотримуючись
законів – прозрінням сутності Вед, своєю
вірою досягали цих тиртх (святих місць)”.
89–95 вірш Араньякапарва Махабгарата.

Звільнення від влади звичного є вимогою до сучасної освіти. Відтак одним із завдань педагогіки стає нині усвідомлене та цілісне розуміння всіх проявів навколишнього світу. Нове розуміння матеріалу, що викладається, є таким: він цінний тією мірою, якою він сприяє розвитку особистості. Відомий німецький педагог Рудольф Штайнер стверджував, що через належне викладання навчального матеріалу можна розвинути в учнях сприйняття духовності всього, що існує у світі. На його думку, завдяки цьому можна надолужити все те, що було втрачене для людства в епоху нового часу. Школа повинна стояти на ґрунті культурної традиції, але в наш час вона повинна сприяти оновленню культури¹.

Охорона світової спадщини людства має бути підпорядкована завданню збереження історичної пам'яті. Це завдання постало перед світом у зв'язку з дивною здатністю сучасного суспільства знищувати власні надбання. Разом з тим сьогодні, як ніколи, є великий взаємний потяг різних суспільств до взаємопізнання, причому це стосується як способу життя різних народів, так і їх культурних здобутків, здійснених в різні історичні епохи. Вивчення інших культур давно вже стало реальністю на Заході, де їх дослідженням займаються етнологи, історики, археологи, філологи. Для Європи Китай, Індія і Персія ніколи цілком не зникали з об'єкту освічених еліт. Світова культурна спадщина живе у свідомості людства, а культурна спадщина кожного суспільства, як відомо, не зводиться лише до матеріальних форм². Стародавнє індо-арійське суспільство сконцентрувало свої знання і уміння, а також пам'ять своїх предків у сфері усної традиції. Так, веди – збірки молитовних гімнів – передавалися з покоління в покоління усною традицією протягом кількох тисячоліть. Ця спадщина зберігає свої певні найтревкіші моделі та орієнтири.

Давньоіндійські веди є джерелом усієї індійської цивілізації, вони стали підґрунтям для розвитку різноманітних наук, багатьох напрямків мистецтва та філософських систем. Тому дуже важливим є питання про об'єктивне висвітлення різноманітних підходів до ознайомлення студентів-сходознавців (і не тільки) з цими текстами.

На сьогодні можна виділити три основні концепції у трактуванні вед: західноєвропейська XIX ст. (“європоцентристська”), концепція епохи індійського відродження XIX ст. та російська (“матеріалістична”) часів СРСР. Перші дві й аналізуватимуться в пропонованій статті, що ж стосується російської концепції, варто зазначити, що вона базується, значною мірою, на західноєвропейському досвіді вивчення вед з точки зору міфологічної, історичної, соціальної, філософської, етнографічної та філологічної, хоча і позбавлена європоцентризму. Називаючи її “матеріалістичною”, авторка статті має на увазі той факт, що за часів колишнього СРСР та повсюдного панування атеїзму студентів-сходознавців не знайомили з т.зв. “ідеалістичною”, тобто індійською, концепцією розуміння вед. Цей факт видається дивним, особливо враховуючи те, що веди

¹ *Краних Э.М.* Я в развитии ребёнка // Человек. – 1999. – № 6. – С.30–31.

² *Фабриціо Клод.* Похвала розмаїттю // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1997. – Листопад. – С.4.

все ж таки є саме індійською спадщиною. Нині українські студенти мають можливість зіставити всі відомі концепції вивчення стародавньої індійської літератури, що дозволить їм сприймати давню індійську цивілізацію через світогляд стародавніх аріїв, що дійшов до нас з автентичних джерел.

Для вироблення неупереджених наукових підходів майбутніх професійних філологів (перекладачів, викладачів), позбавлених ідеологічних кліше, необхідно відтворити сакральний зміст індійської культури. Людині треба повернутися до первісних основ своїх стосунків із природою і світоглядної місії своєї діяльності.

Видатний індійський мислитель, громадський діяч, поет та містик Шрі Ауробіндо Гхош представляв проблему інтерпретації вед таким чином: “Веда містить істину, європейські вчені вважають, що веда, тіло сакральних гімнів, написана стародавньою мовою, через що виникає багато проблем. Цей текст містить масу стародавніх форм та лексики, які не зустрічаються в більш пізній період та якими фіксується досить сумнівний зміст. Багато слів мають в класичному санскриті вже інше значення. Слова із звичайним значенням можуть мати вражаючу кількість непов’язаних між собою інших значень, які здатні змінити розуміння всього уривка, гімну та й навіть усієї ідеї Рігведи³.

Протягом століть було здійснено п’ять основних спроб визначити зміст стародавнього тексту. Перша – фрагментарна, у брахманах та упанішадах. Цю спробу було здійснено Скандасвамином, Удгітхою, Мадгавою. Ці коментатори представляють ритуалістичну школу інтерпретації Рігведи. Друга спроба була здійснена відомим середньовічним коментатором з Південної Індії, Саяною (XIV ст.). Його інтерпретація вважається традиційною, ритуалістичною. Текст Рігведи Саяна розглядає як частину жертвоприношення. Третя спроба здійснена західноєвропейськими та американськими вченими. Четвертою є коментар Даянанди Сарасваті, Свами (1824-1883) – релігійного реформатора, засновника товариства “Ар’я самадж”. П’ятою спробою є коментарі Шрі Ауробіндо Гхоша.

Всі коментарі Скандасвамина, Удгітхі та Мадгави були видані Інститутом Вішнєваранан Ведік Рісоч Інстітют у місті Хошіарпур (1965–1966). Скандасвамін (VII ст.) належав до ритуалістичної школи індуїзму. На початку своїх коментарів він поділяв вірші Рігведи на п’ять видів:

1. Жрець запрошується розпочати церемонію;
2. Вірші, що мають відношення до дії;
3. Вірші, які завершують церемонію;
4. Молитви для замовляння зброї;
5. Священна рецитація.

Скандасвамін вважав, що недостатньо правильно вимовляти всі п’ять типів віршів, важливо розуміти також зміст віршів, для чого й існують коментарі. На початку кожної глави свого коментарю Мадгава розглядає певні блоки, в яких деталізує відомості про ріші, божества, поетичний розмір та інше. Його коментарі базуються на “Сарванукрамани” Катьяяни, на “Нігхату”, на “Нірукті” та “Брігатдеваті”. Всі згадані вище коментатори дотримувались ритуалістичних концепцій інтерпретації.

Коментар Саяни має назву “Магхавія Ведартха пракаша”. За традицією, його брахманська сім’я належала до школи Крішні Яджурведи (Тайттірія Самгіта), тому для своїх коментарів він використав саме цей текст. Пізніше ним були створені коментарі до Рігведи та Атхарваведи.

До західної школи інтерпретації належали Макс Мюллер, Гельднер, Ольденберг, Гріфіт та Вільсон, коментарі яких представлені у першому томі видання “Ведичні гімни”, яке вийшло в серії “Священні книги Сходу” (1869 р.). Макс Мюллер відвів 125 сторінок на передмову, в якій він сформулював власні принципи перекладу подібних класичних текстів. На його думку, перекладач повинен відповідати за кожне слово

---

³ Sri Aurobindo. – Delhi, 1971. – Vol.X. – P.2.

свого перекладу, оскільки спроби перекладачів здійснити літературний переклад гімнів інколи шкодять передачі реального змісту тексту.

Герман Ольденберг співпрацював з Максом Мюллером. У другий том “Ведійських гімнів” увійшов його переклад гімнів Агні 130/31/5 книги. Ряд заміток Ольденберга щодо вивчення ведійських гімнів склали окремий том, який був виданий Францом Стауйнепом Верлагмехвієшбаденом⁴.

Переклад Рігведи Гріфіта з’явився у 1889 р. і був перевиданий в 1896 р. (два томи). Він базується на тексті Мюллера (шість томів) і частково на коментарі Саяни, як і переклад професора Вільсона. Цікавим здається зауваження Макса Мюллера щодо етимологічних текстів, подібних до Нірукти: “Як автори брахманів були засліплені теологією, так і автори Нірукти були обмануті етимологічними фікціями, ті й інші змовились збивати зі шляху своїм авторитетом і майбутніх коментаторів, таких, як Саяна. Там, де авторитет не збиває Саяну зі шляху, його коментар має цілком раціональний вигляд, але його схоластичні ідеї не дозволяють йому прийняти вільну інтерпретацію. Тому ми повинні самі відкрити справжні сліди цих стародавніх поетів”. В числі західних науковців, які займались вивченням вед, треба назвати професора Ота, Бенфея, Вебера, Людвіга, Макса Мюллера, Гросмена, Моні Вільямса, Джона Мюіра, Валіса, Гріфіта, Ольденберга, Гельднера Каїгі, Петерсена, Вітні, Блумфільда та ін.

Щоб зрозуміти інтерпретації західної школи науковців, варто навести декілька цитат з їх робіт щодо ведійських гімнів. Вільсон: “На мою думку, вірші веди, за винятком їх ритму та деяких уривків, є прозаїчними. Головною цінністю Вед є соціальна та релігійна інформація, яку вони містять”. Професор Коувел: “Мова й стиль більшості гімнів здаються штучними. Безумовно, ми знаходимо у ведах чудові зразки поезії... Але, як правило, цікавих метафор мало”⁵.

Гріфіт: “Більшість гімнів монотонні і ця монотонність досягає апогею у 9 книзі, яка складається майже з гімнів-звертань до Соми Павамани, або до Соми – соку під час очищення. Рігведа є більш цікавою з історичної точки зору, ніж поетичної. І продовжує далі: “Але компаративна філологія не може існувати без вивчення санскриту, а порівняльна історія релігій світу була б неможлива без вивчення Веди”⁶.

Професор Рот – автор ведійської глави до великого Санкт-Петербурзького словника зазначав: “Я не вважаю головним своїм завданням розуміння Веди як її розуміли в Індії протягом століть (традиція Саяни). Завданням є знайти той сенс, який вкладали самі поети в свої гімни”. Професор Гоулдтоккер дотримувався думки, що: “Без обширної інформації, яку відкривають нам індійські коментатори (Саяна), без їх методів пояснення темних місць ми б і досі стояли під дверима індійської давнини”⁷.

Європейські вчені розглядали веди як пам’ятку, яка містить інформацію про ранній період історії Індії, її суспільство, традиції, тобто, як таку, що давала уявлення про стан цивілізації тієї епохи. Ведійська релігія вважалася ними язичницькою. Вшановувалися боги, які представляли сили природи, а веди містять переважно міфи про солярних божеств. Літургія жертвоприношення досить примітивна в ідеях та змісті. Немає сумніву в тому, що на початку здійснювалося вшанування сил фізичного світу: сонця, місяця, неба, землі, вітру, дощу, бурі та ін. Але пізніше ведійські боги набули і психологічних функцій й дали поштовх для творення нового пантеону. Вони були попередниками божеств пуран, які розвинулись з більш раннього пантеону, але акумулювали в собі ширші функції. Боги раннього періоду стали залежними божествами пантеону пуран, що послужило збереженню Рігведи, в якій були поєднані психологічні та зовнішні функції божеств.

⁴ Oldenberg H. Rigveda. Textkritische und exegetische Noten. – Berlin, 1909. – Bd.1; 1912. – Bd.2.

⁵ Satya Prakash Sarasvati. Rigveda Samhita. – New Delhi, 1977. – P.99.

⁶ Ibid.

⁷ Satya Prakash Sarasvati... – P.100.

Містики мали величезний вплив в епоху ранніх цивілізацій. Вони створювали власні практики, правила, символи, таємні закони на основі примітивних язичницьких релігій. Містики відкрили в людині глибоку самість та внутрішній світ, прихований фізичною матерією. Пізнання внутрішнього світу стало метою. Пізнання атмана стало в Індії духовною метою людського існування.

Вони шукали Істину, Реальність, приховану зовнішніми проявами всесвіту й намагалися реалізувати цю Істину в житті, що стало їх найбільшим натхненням. Вони відкрили секрети і сили природи, не ті, які належали фізичному світові, а ті, що могли відкрити окультну майстерність у фізичному світі. Вважалося, що ці знання можуть неправильно тлумачитись і використовуватись як зло. Тому знання засекречувалося і передавалося від учителя учню. Була прийнята ціла система символів, зрозуміла лише посвяченим, а істинне значення старанно приховувалося. Риші в Індії володіли великим духовним і окультним знанням, яке передавалося небагатьом обраним.

У своїй роботі Шрі Ауробіндо наводить такі слова Яски: “Риші побачили істину, істинний закон речей безпосередньо, завдяки внутрішньому баченню. Справжнє значення ведійських гімнів може бути відкрите безпосередньо, через медитацію та тапасью”⁸. На думку Шрі Ауробіндо, традиція веди є красугольним каменем ведійської цивілізації, а не сакральною літургією варварської епохи. Це більше ніж просто традиція. Багато гімнів веди є молитвами богам з проханням послати матеріальні блага (великі стада корів, коней, воїнів, синів, багато їжі, здоров’я, звільнити сонце від хмар, забезпечити вільне протікання семи річок, повернути худобу від Дьяуса). Риші поєднали у гімнах прагматичні бажання людей свого часу й містичне значення. Але з іншого боку, існує велика кількість гімнів з чітко вираженим містичним характером.

Таким чином, вірші мають езотеричне значення, але його розуміння вимагає розуміння ключових слів, як, наприклад, Ритам – Істина. Істина є головним об’єктом споглядання ріші, вона існує всередині нас, речей, світу, богів. Риші використовували багатозначні слова санскриту, а цю багатозначність неможливо адекватно відтворити через англійський переклад. Так, зокрема, слово “го” має значення “корова”, “світло”, “промінь світла”. Воно є складовою імен деяких риші (Готама – “найсяючий”). Корови веди були променями сонця істини, Світлом, Знанням. Слово “гхрита” (“масло”) має значення “світло” від кореня “гхрі” (“сяти”) і використовується у цьому значенні у багатьох рядках Риші для медитації, а також у символічних картинах, які потім втілювались у конкретні форми. Вони були здатні бачити всі речі й події фізичного світу як символи внутрішньої реальності. Так, ведійський кінь є символом сили, духовної могутності і тапасі. Елементи зовнішнього жертвоприношення використовуються як символи жертвоприношення внутрішнього, самопожертви. Пожертва це шлях до богів, який здійснюється разом з Агні – внутрішнім вогнем, який є провідником на шляху. Речі земного життя сходять у безсмертне життя за допомогою містичного Вогню⁹.

---

⁸ Satya Prakash Sarasvati. Rigveda Samhita. – New Delhi, 1977. – P.110-115.

⁹ Satya Prakash Sarasvati... – P.126.